

המלחמה ומטרותיה

על רקע מלחמות צה"ל

רא"ל (מיל') חיים בר-לב

גורם הזמן והמרחב — כולל את כל נתוני הזירה וה-
קרקע ואת הזמן במובנו המילולי.

מטרות המלחמה — יש להבדיל בין מטרותיו של הצד היוזם-התוקף לבין מטרותיו של הצד המותקף. הצד היוזם קובע לעצמו לפני המלחמה מטרה, אשר אילו יכול היה להשיגה בדרכים אחרות לא היה יוזם מלחמה. מטרת מלחמה זו אפשר להגדיר ברמה אחת, אך אפשר גם לקבוע שורת רמות או יעדי ביניים של הצד היוזם. אם מצליחים מתקדמים במטרות, אולם, כאשר אי אפשר להשיג יותר מאשר היה צפוי מראש תהיה המטרה, אשר הוגדרה לפני המלחמה, מטרת הסופית של הצד היוזם. ההיסטוריה מלמדת כי לעיתים במהלך המלחמה חל שינוי בהשגת המטרה והוא אינו מתבטא רק בהרחבתה אלא אף בצמצומה.

מטרתו של הצד המותקף היא בראש ובראשונה למנוע מהאויב להשיג את מטרותיו ולשמור על הקיים. רק במהלך המלחמה, אם מתברר כי חלה התקדמות טובה ביחס למינימום שנקבע מראש, יכול הצד המותקף לקבוע לעצמו מטרות נוספות. מובן, כי הצד המותקף יכול לקבוע לעצמו מטרות עוד בטרם מתגשגש עליו המלחמה. הוא יכול להחליט כי אם יותקף ינסה לא רק לשמור על הקיים, אלא אף לנסות להשיג מטרות מסוימות מעבר לכך.

ניצחון במלחמה — ההיסטוריה מלמדת כי כאשר המדינה מותקפת מכוונות היערכותה, תקוותיה ומטרותיה למנוע מהאויב להשיג את מטרותיו, וממילא משמעות הדבר היא שמירת הקיים. **ניצחון במלחמה מושג כאשר משיג אחד הצדדים את מטרותיו.** אם משווים את תוצאות המלחמה למטרות המוגדרות של הצדדים, מקבלים ממילא, את התשובה לשאלה מי ניצח במלחמה.

מלחמה כוללת או מלחמה מוגבלת — אלה שני מושגים נוספים הראויים להבהרה. הבחנה בין שני מושגים אלה היא, להערכתנו, הבחנה של הגדרות בלבד, היכולה להיעשות על-ידי כל מוסד וכל אדם. במושגים קלאסיים מלחמה כוללת היא זו שמתנהלת בין כל הצדדים המעורבים בסכסוך, כאשר כל מערכות הנשק מופעלות ללא סייג מול מטרותיו של הצד השני. כל מלחמה אחרת, בה לא נטלו חלק כל האויבים ולא היה שימוש בכל מערכות הנשק מול כל סוגי המטרות תהייה לפי ההגדרה הקלאסית מלחמה מוגבלת. על פי הגדרה זו מלחמת העצמאות היא היחידה מכל המלחמות שניהל צה"ל, שאפשר לראותה כמלחמה כוללת, שכן בה לחמה ישראל בכל החזיתות נגד כל האויבים, והופעלו בה כל מערכות הנשק הקוני

בהרצאה שהתקיימה במאי 1978 בפני חניכי המכללה לפיקוד ומטה, במסגרת "מבוא לתורת המלחמה" דן רא"ל (מיל') חיים בר-לב בשאלות יסוד של אמנות המלחמה תוך בחינת מלחמות צה"ל. הרצאתו נחלקה לשניים. חלקה הראשון עסק בהבנת הרעיונות המושגים יסוד כגון מהות המלחמה, מטרותיה, השגת ניצחון במלחמה ואחרים, וחלקה השני של ההרצאה עסק בבחינת מושגים אלה בראי מלחמות צה"ל ובעיקר קר מלחמת ההתשה שהתחוללה בשנים בהן עמד רא"ל (מיל') בר-לב בראש המטה הכללי, ומלחמת יום הכיפורים בה מילא תפקיד של מפקד חזית הדרום.

הבהרת מושגים

מהי מלחמה — מלחמה היא התנגשות מזוינת בין מדינות, המתרחשת כתוצאה מרצונו של הצד שזים אותה להגיע להישגים אותם לא עלה בידו להשיג בדרכים אחרות. זו אינה התרחשות המתנהלת לאור קיום ליניאריים — כי אם התרחשות בה נקבעת התוצאה על-ידי גורמים בלתי חומריים כגון הזדהות עם המטרה, איכות המנהיגות, ואיכות כוח האדם, וכן על-ידי גורמים אחרים, שאי אפשר להגדירם במונחים כמותיים, לא פחות משהיא נקבעת על-ידי הכוחות הלוחמים. **תוצאות המלחמה** מותנות לכן בתכנון, באיכות המנהיגות, במוראל ובמניעים למלחמה, יותר משהן מותנות בכוחות הלוחמים. **אמנות המלחמה** מתבטאת ביכולתם של הכוחות המזוינים וביכולתו של מפקדם למצות את המירב מגורמי היסוד של המלחמה.

ארבעה הם גורמי היסוד של המלחמה: האדם, האש, התמרון והניידות והזמן והמרחב.

גורם האדם — בגורם זה נכללים לבד מהמושגים הכמותיים של הכוחות, גם כל המושגים הבלתי מושיגים, שאינם ניתנים למדידה במונחים כמותיים, מושגים, שהם פונקציה של האדם באשר הוא אדם. הדברים אמורים לגבי היכולת לחשוב, היכולת להניח, ההזדהות עם המטרה, מוראל הצבאות, והמוראל הלאומי. כן כולל גורם זה את כושרם הפיזי והטכני של הלוחמים.

גורם האש — כולל את כל המרכיבים, שתכליתם לייצר צור אש ולהנחית אותה על האויב. גורמים אלה ניתנים למדידה כמותית.

גורם התמרון והניידות — כולל בנוסף למרכיבים הכמותיים של האמצעים שנועדו לנייד את גורם האדם ואת גורם האש, גם את המושגים הבלתי חומריים המביאים בסופו של דבר לכושר התמרון של הצבא.

המערבית של הירדן, אילולא הצטרף צבא ירדן למלחמה ולא היה עולה לרמת הגולן אילולא הצטרפותם של הסורים למלחמה. מטרתה של ישראל ביום הראשון שון למלחמת ששת הימים הייתה למנוע מהמצרים לסגור את מצרי טיראן. מניעת סגירת המצרים הייתה אינטרס לאומי חיוני שאי השגתו יכולה הייתה לפגוע בקיומה של מדינת ישראל. דבר זה אכן הצדיק נקיטת פעולה צבאית. למזלנו, הובילו ההתפתחויות השונות לכך שמלחמת ששת הימים לא נסתיימה רק בסיכול כוונתם של המצרים לחסום את מצרי טיראן, כי אם בקווים אותם היכרנו עד ערב מלחמת יום הכיפורים. התפתחויות אלה חייבו, כמובן, את מדינת ישראל לקבוע לעצמה תוך כדי המלחמה מטרות נוספות מעבר למטרה הראשונית והבסיסית. המטרות הנוספות, אשר נקבעו במהלך המלחמה, היו ברמה גבוהה יותר ממתה של המטרה הראשונית. הובדל כזה במטרות היה במלחמת העצמאות ובמלחמת ששת הימים, בהן נקבעו במהלך המלחמה מטרות, שעלו בהרבה על המטרה הראשונית. גם במלחמת יום הכיפורים השתנו המטרות במהלך המלחמה. לעומת זאת היו מטרות הפתיה חה בקדש ובמלחמת ההתשה זהות למטרות הסופיות.

ניצחון מכריע — האמנם?

ישאל השואל: מדוע אין ישראל יוצאת למלחמה, אשר תפתור את בעיותיה אחת ולתמיד?
מלחמה כזאת אינה אפשרית שכן, מצבה הגיאוגרפולטי והגיאורסטריטגי המיוחד של ישראל אינו מאפשר לפתור את הסכסוך הישראלי-ערבי בשדה הקרב. עובדה היא כי מדינת ישראל מונה כ-3 מיליון יהודים ומולה עומד עולם ערבי הגדול ממנה פי 30, הכולל כ-20 מדינות, אשר ארבע מהן נמצאות בשכנות לה. במצב גיאורסטריטגי כזה אין ביכולתה של מדינת ישראל להכריח את העולם הערבי לקבל כניעה ללא תנאי. מצב מיוחד זה הומחש אחרי מלחמת ששת הימים, שתוצאותיה לכל הדעות היו חד משמעיות, והמצרים הוכו בה שוק על ירך. למרות הישג חד משמעני זה פתחו המצרים מייד לאחריה בתקריות האש הרציניות לאורך תעלת סואץ ונאצר טבע את המטבע הלשוני "מה שנלקח בכוח יוחזר בכוח" ו"אם תקחו את קהיר נילחם באלכסנדריה". זהו מצב קשה אך כל המתעלם ממנו אינו רואה את המציאות הגיאורסטריטגית המיוחדת, בה גם ניצחון מוחלט במלחמה לא יביא את מדינות ערב לחתום על חוזה שלום.

הנתונים הגיאורפולטיים המיוחדים של מדינת ישראל נובעים גם מן העובדה כי מעצמות העל מעורבות בזירה

באנציונאלי, והותקפו כל סוגי המטרות לרבות ערים ראשיות. כל המלחמות האחרות של צה"ל היו מוגבלות באופן זה או אחר. בכל המלחמות הללו נמנעו שני הצדדים משימוש בכל מערכות הנשק המבצעיות, שעמדו לרשותם, ונמנעו מפעולה נגד סוג מסוים של מטרות, בעיקר נגד ריכוזי האוכלוסיה, למרות שמבחינה טכנית היו מסוגלים לכך. במקרים רבים מקובל עלינו להגדיר מלחמה המתנהלת בעת ובעונה אחת נגד יותר ממדינה ערבית אחת, בשתי חזיתות או ביותר מזה — כמלחמה כוללת, ומלחמה המתנהלת בחזית אחת כמלחמה מוגבלת.

מלחמות ישראל ערב — יזמה ומטרות

שלוש מתוך חמש המלחמות בהן לחם צה"ל היו מלחמות יזומות על-ידי מדינות ערב. מלחמת העצמאות, מלחמת ההתשה ומלחמת יום הכיפורים היו מלחמות אותן יזמו מדינות ערב, במטרה להשיג את שלא היה באפשרותן להשיג בדרכים אחרות. את מלחמת "קדש" יזמה ישראל, ובמלחמת ששת הימים, למרות שהייתה יזומה על-ידי המצרים, ירתה ישראל את הכדור הראשון. אם ניתפס לעניין באופן טכני אפשר לטעון כי במלחמת ששת הימים יצאה ישראל ביוזמתה למלחמה, אך אנו יודעים כי אילולא נקטו המצרים צעדים מוקדמים מסוימים לא הייתה מלחמה זו פורצת. ישראל יצאה למלחמה באחד משני המקרים הבאים: כאשר הותקפה או כאשר אינטרס לאומי חיוני שלה הועמד בסכנה. בשלוש המלחמות בהן הותקפה ישראל הייתה מטרתה להבטיח את קיומה, ולמנוע מהאויב להשיג את מטרותיו, ואילולא פתחו מדינות ערב בהתקפותיהן הייתה אכן מסתפקת באשר היה קיים. רק במהלך המלחמה כאשר התברר, כי ההתפתחות טובה משוער תחילה, נוצרו מטרות נוספות. מכאן שאילולא פתחו צבאות ערב בהתקפה ב-1948 הייתה מדינת ישראל מתקיימת עדיין בגבולות החלוקה, ואילולא התקיפו צבאות ערב ביום הכיפורים היה צה"ל נמצא לאורך הקווים, שהיו קיימים לפני פרוץ מלחמה זו. שתי המלחמות בהן פתחה ישראל, מבצע "קדש" ומלחמת ששת הימים, פרצו בעקבות העמדתו בסכנה של אינטרס לאומי חיוני של ישראל — סיכון חופש השיט במפרץ אילת ומעבר לו איום כלל ערבי על קיומה של ישראל. מטרת המלחמה הייתה לסלק סיכון זה, היינו לסכל את כוונת המצרים להתנכל לחופש השיט. ישראל לא יצאה למלחמת ששת הימים במטרה לשפר את מצבה האסטרטגי ולהשיג יתרונות כלכליים וצבאיים, או גבולות היסטוריים. צה"ל לא היה כובש את הגדה

לחיות איתן. מסקנה זו הפתיעה את ישראל, כיוון שהגיוני היה להניח כי לאחר המפלה המוחצת שנחלה מצרים, ולאחר שהיתרון הצבאי הישראלי הומחש בארץ פן חד משמעי כל כך, יחפשו המצרים את הפתרון בזירה הפוליטית. אולם שבועיים לאחר תום המלחמה פתחו המצרים בתקריות אש רציניות תוך הסתייעות בארטילריה ובטנקים, וסיסמתם הייתה: "מה שנלקח בכוח יוחזר בכוח", סיסמה אשר קבעה לה אחיזה איתנה בעולם הערבי.

המסקנה הצבאית של מצרים בעקבות מלחמת ששת הימים הייתה כי, במלחמה בה דומיננטי יסוד התימרון אין למצרים של סוף שנות ה-60 סיכוי לעמוד נגד צה"ל.

מסקנות אלה הוליכו את תפיסת מלחמת ההתשה, אשר התגבשה בין היועצים הרוסיים והצבא המצרי. הפילוסופיה של מלחמה זו גרסה כי ישראל הקטנה, העניה במשאבים, והרגישה מאוד לאבידות בנפש, לא תוכל להחזיק מעמד בהתשה ממושכת ובפעולה צבאית רצופה, שתביא להורדת המוראל שלה ותכלה את האמצעים הפיזיים שלה. לעומתה מצרים בעזרת הסיוע הרוסי, היא בעלת משאבים בלתי מוגבלים כמעט של אמצעי לחימה, משאבי כוח האדם שלה עצומים ורגי שותה להשלכותיה של מלחמה ממושכת קטנה מזו של ישראל. מסקנתה הייתה אם כן, כי היא תוכל להחזיק מעמד במלחמה מעין זו, ולכן היא קבעה לעצמה, בעצה אחת עם הרוסים, כמטרה את הכנעת ישראל והבאתה לפינוי השטח, שנכבש במלחמת ששת הימים או חלקים מסוימים ממנו, כלומר — תזוזה מקו התעלה. השיטה שנבחרה הייתה אש רבה ורצופה, מתוך הנחה כי לאחר חודשים אחדים לא תוכל עוד ישראל להחזיק מעמד ומצרים תשיג באמצעות מלחמה כזאת את אשר לא יכלה להשיג בדרכים אחרות.

למרות שישראל הודיעה כי למען השלום היא מוכנה לוותר על שטחים, שנכבשו במלחמת ששת הימים וכי "הטלפון פתוח", הייתה מסקנתה המדינית של מצרים לא להשתמש בטלפון הפתוח ולנסות להכריח את ישראל בכוח לסגת מקו הפסקת האש. כאן יש להזכיר כי תעלת סואץ הייתה עובדה קרקעית שהקלה על מצרים, היוותה קו ברור בין הצבאות והיוותה מכשול משמעותי שישראל ב-1969 לא יכלה עדיין בשל מחסור באמצעים להתגבר עליו.

מטרותיה של מצרים

במלחמת ההתשה קבעו לעצמם המצרים שלושה של-בים: שלב העמידה האיתנה, שלב ההרתעה הפעילה

בצורה משמעותית. הן לא יניחו (כשם שלא הניחו מאז מלחמת העצמאות) לאף אחד מהצדדים להכריע סופית את הצד השני. בשלב מסוים תהיה תמיד מעצמה שתתערב ותביא להפסקת אש. כבר במלחמת העצמאות הודיעה בריטניה לישראל, אחרי כיבוש אבו-עגילה, כי עליה לחזור לגבול הבינלאומי. כך היה גם בקדש, כאשר ישראל נאלצה, חודשים מספר לאחר שקיבלה התחיי-בויות מן המעצמות, לחזור לגבולותיה הקודמים. גם במלחמת יום הכיפורים, כאשר הגיעו כוחות צה"ל עד למרחק של 100 ק"מ לפני קהיר, הארמיה השלי-שית המצרית הייתה מכותרת וחיל האוויר הישראלי הפציץ אותה, אמרו המעצמות את דברן, אמנם לא באולטימטום, אך בשכנועים כבדי משקל. כפועל יוצא ממצבה זה יכולה ישראל להשיג במלחמה רק שני דברים: למנוע הישג מן האויב ולפתור בעיה מסוימת החיונית לה, אולי לא באופן סופי אך לפרק זמן משמ-עותי. מלחמת "קדש" אכן פתרה את בעיית השיט לאילת לתקופה בת אחת-עשרה שנים, אך ב-1967 שוב התפתו המצרים וחזרו להתנכל לחופש השיט של יש-ראל. ב-1956 היה למדינת ישראל מניע נוסף למלחמה: פעילות מחבלי הפדאיון ברצועת עזה, אשר הגיעה לממדים מדאיגים. לא נראה כי ישראל הייתה יוצאת למלחמה רק בגלל פעילות זו אולם זו הייתה מטרה משנית, אשר אכן הושגה במלחמת "קדש", ובמשך אחת-עשרה שנים שקט דרום הארץ.

המסקנה העולה מעובדות. אלה היא כי פתרון הסכ-סוך הישראלי-ערבי אינו מונח במלחמה אלא על-ידי שולחן המשא ומתן. ישראל הכירה בעובדה זו מאז ומתמיד והיה לה ברור כי הסכסוך לא יפתר אלא במשא ומתן פוליטי. יכולתה של ישראל להבטיח את קיומה ואת האינטרסים שלה היא תנאי בל יעבור לסיכוי להגיע אי פעם לשולחן הדיונים. עובדה זו היא אשר הכתיבה את התנהגותה של ישראל במלחמותיה ואת מטרותיה במלחמות אלה. ננסה להשליך הגדרות אלה על מלחמותיו האחרונות של צה"ל.

מלחמת ההתשה

מלחמת ההתשה, שהתחוללה בשנים 1969—1970 הייתה מלחמה בעלת מטרה מוגבלת, ונקודת הכובד שלה הייתה בחזית קו התעלה. היא פרצה כתוצאה משתי מסקנות אליהן הגיעה מצרים: מסקנה מדינית ומסקנה צבאית.

המסקנה המדינית הייתה כי חרף הניצחון הישראלי במלחמת ששת הימים אין להשלים עם קיומה של ישראל ולקבל את תוצאות המלחמה כעובדות שיש

פעולת הנדסה אדירה, אשר הביאה את צה"ל בחודש מארס 1969 להיערכות לאורך כל החזית, ואיפשרה לו לעמוד בהפגזות המאסיביות, שנמשכו עד לחודש אר גוסט 1978.

היערכות צה"ל לאורך תעלת סואץ

שלוש אפשרויות תיאורטיות עמדו בפני צה"ל לגבי צורת היערכותו: הראשונה הייתה להגיב על הפגזות על-ידי מתקפה כוללת על מצרים. אפשרות זו הייתה תיאורטית בלבד, שכן לצה"ל לא היו אמצעי צליחה מתאימים, וגם הנתונים המדיניים לא היו כאלה שאיפשרו לצה"ל לעבור את תעלת סואץ ולתקוף את הצבא המצרי. אפשרות זו לא הייתה מעשית לא מבחינה טכנית ולא מבחינה מדינית. האפשרות השנייה הייתה לסגת מתעלת סואץ לאיזור המעברים, להיערך באיזור וליצור מצב בו לא יימצא בין צה"ל ובין צבא מצרים מכשול המגן על מצרים ומקשה על צה"ל. אפשרות זו נפסלה על-ידי ישראל מסיבות מדיניות ועל צה"ל הוטל למנוע מהמצרים את המעבר לצידה המזרחי של תעלת סואץ. האפשרות השלישית הייתה האפשרות המעשית היחידה. על פי אפשרות זו היה על צה"ל להיערך כך שהמצרים לא יוכלו לעבור את תעלת סואץ ולהשיג הישג קרקעי כלשהו בצד המזרחי של התעלה.

מספר אפשרויות היו קיימות לגבי אופן ההיערכות. על פי גירסה אחת הייתה צריכה ההיערכות כולה או רובה להיות באמצעות כוחות ניידים משוריינים ורגליים. גירסה זו לא נתקבלה, כיוון שלמטה הכללי בראשו עמדתי באותה עת ואף לי אישית, נראה כי רק בעזרת כוחות ניידים, טנקים, ג'יפים ומארבי לילה לא ניתן יהיה לאבטח איזור שארכו 160 ק"מ כדי שהמצרים לא יעברו בו, ואני סבור כי מלחמת יום הכיפורים רק חיזקה תפיסה זו. נתקבלה איפוא, תפיסה האומרת כי בנוסף לכוחות הניידים יש להתבצר כראוי באזורים המהווים צירי כניסה לסיני. ואכן, נבנו 30 מעוזים ב-20 מקומות שונים ממפרץ סואץ ועד האיזור דרומית לפורט סעיד. אלה היו ממוקמים על צירי הכניסה העיקריים במרחקים של שמונה עד עשרה ק"מ זה מזה. כך נשלטה התעלה לכל אורכה על-ידי המוצבים באמצעות תצפיות, פטרולים ממר כנים ורגליים, וכוחות משוריינים. בכל מעוז היו לוחמים מיחידות שדה מובהקות מהמערך הסדיר וממערך המילואים. לאורך קו התעלה עצמו, בצמוד למעוזים, נמצאו מחלקות טנקים. במרחק שמונה עד עשרה ק"מ מן החזית, נמצאו פלוגות באיזור התער

ושלב שחרור האדמות הכבושות. המלחמה החלה בחודש ספטמבר-אוקטובר 1968, כשהשלימה מצרים את שלב העמידה האיתנה. צבאה שוקם, רוכז לאורך תעלת סואץ ויצר קו הגנה רצוף מן הים התיכון ועד ים סוף. מאחורי קו זה הוקם לפי הדוקטרינה הסובייטית קו הגנה נוסף, שכלל מאות כלי ארטילריה. אין ללמוד מכאן, כי עד אז לא הראתה מצרים סימני חיים לאורך הקו. כבר בסוף חודש יוני 1967 הייתה תקרית אחת ואחריה עד לסתיו 1968 התרחשו תקריות שונות ביבשה ובים, שאחת מהן הייתה הטבעת המשחתת אילת. כל הפעולות הללו באו כדי להמחיש את תפיסתה של מצרים ולהדגיש כי היא אינה משלימה עם המצב והיא רוצה להחזיר לעצמה בכוח את אשר אבד לה במלחמת ששת הימים. עם השלמת שלב העמידה האיתנה החלה מלחמת ההתשה, אשר התבטאה בהפגזות לרוחב כל החזית. הצבא המצרי פתח באש טנקים וארטילריה והפגיז את קו התעלה לאורכו ולרוחבו. כתוצאה מתקריות אלה התברר לצה"ל כי אינו ערוך כראוי כדי לקדם סוג זה של פעילות צבאית. מייד אחרי מלחמת ששת הימים, משאירעו התקריות הראשונות, החל אמנם צה"ל בהתארגנות ובהתחפרות, אך המחסות שהוקמו לא עמדו בהפגזות, שכן הם נבנו בעיקר משקי חול, והיו חדירים לסוגים מסוימים של פגזי מרגמות ותותחים. שני ימי תקריות, שבכל אחד מהם נפלו 15 לוחמים, רובם בתוך הבונקרים, שנפגעו פגיעה ישירה, הבהירו לצה"ל חד משמעית כי אסור שהדברים יימשכו באופן זה.

פעילותו של צה"ל כתשובה לתקריות אלו, המחישה למצרים כי שלב העמידה האיתנה שלהם לא הסתיים. במיוחד היו הדברים אמורים לגבי העורף. צה"ל ביצע מספר פשיטות לעומק עמק הנילוס ופגע במטרות חיוניות כגון מערכת החשמל ומערכת השקיה. כתוצאה מכך הבינו המצרים כי גם אם יכולים הם ללחוץ על ישראל בחזית, הרי העורף שלהם חשוף. הדבר הביא להפסקה בת ארבעה חודשים בפעילות המצרית מחודש נובמבר 1968 ועד לחודש מארס 1969. בתקופה זו נערכו המצרים ככל שיכלו בעורף. הם הקימו את המשמר העורפי והציבו על אובייקטים כגון גשרים ותחנות טרנספורמציה כוחות נ"מ וכוחות מאבטחים. ארבעה חודשים אלה הוקדשו להשלמת שלב העמידה האיתנה לא רק בחזית, כי אם גם בעורף, בעוד שישראל מנצלת תקופה זו להיערכות צבאית בקו תעלת סואץ כדי להיות מסוגלת לעמוד מול ההפגזות המאסיביות של המצרים. במסגרת היערכות זו נערכה שורת ניסויים לגבי כיסוי לבונקרים ונמצא פטנט השכפ"צים. נעשתה

להתפרש על ידם כהתגרות ועלול להביא למעורבות נוספת שלהם, ובדבר זה לא היה לצה"ל כל עניין. אולם עם זאת היה ברור כי אם יעריכו הרוסים שיש להם חסינות מוחלטת, הם יגבירו את המעורבות שלהם. דילמה צבאית ומדינית זו עמדה לנגד עיני המטה הכללי. המדיניות הייתה איפוא ללחום נגד הרוסים באותם המקרים, שאי לחימה בהם תביא אותנו למצב חמור יותר. חיל האוויר הרוסי על מטר-סיו וטייסיו קיבל על עצמו את הבטחת עומק מצרים אך חזית קו התעלה נשארה באחריותו של חיל האוויר המצרי. אולם כאשר תקפו מטוסי חיל האוויר הישראלי לאורך התעלה באיזור סואץ ניסה טייס רוסי ליירט "סקייהוק" ישראלי, שעסק בתקיפה. צה"ל צריך היה להגיב, שכן היעדר תגובה עלול היה להביא טייסים רוסיים אל קו התעלה. התערבות אווירית רוסית נוספת התפתחה לקרב בו הופעלו חמישה מטר-סיו רוסיים. לאחר תקרית זו לא הוסיפו עוד הרוסים לחרוג מעבר לפעילותם בעורף מדרום. אני מאמין כי לקרב זה הייתה השפעה חשובה על הפסקת ה-מלחמה.

ביטוי אחר למעורבות הרוסית היה בעצם עגינתן של אוניות רוסיות בפורט סעיד. נוכחות זו חייבה את צה"ל להיות סלקטיבי בתקיפת מטרות באיזור דרום פורט סעיד ופורט פואד כדי לא לפגוע, תוך תקיפת המטרות באוניות הרוסיות. סוגיה רוסית זו היתה יחודית במלחמה, כיוון שלא היה מדובר בברה"מ המעוניינת בקיומה של מצרים והמשמשת לה מעין סוכך, אלא בברה"מ הלוחמת שכם אחד עם מצרים ואשר קיבלה על עצמה משימות קרביות נגד ישראל. מוראל אזרחי המדינה עורר כאמור בעיה נוספת. יש ראל לא הייתה רגילה למלחמה מעין זו. מספר הנפגעים במלחמה היה אמנם לא גדול, אך היא נמשכה שבעה עשר חודשים ותמונות החללים הופיעו מדי יום בעיתון. "עד מתי?" שאלו אזרחי המדינה ו"כיצד ייגר מר הדבר?". צה"ל הסתגל מהר למצב החדש, אך בקרב האזרחים הייתה מועקה מוראלית כבדה. לא היו לדבר השלכות ממשיות ולא היה מי שהציע להסיתלק מן התעלה ולחזור לגבולות שלפני מלחמת ששת הימים. אך פה ושם נבקעו סדקים. בשיא המלחמה נתגלו לבטים גם בדרגי פיקוד שונים בצה"ל והועלו ספקות בדבר הצורך בקיומו של מוצב מבודד על ה-מזח שבשעת הצורך ניתן לעזור לו באש בלבד. גם לגבי הצורך בארבעה מעוזים בקוניטרה נשאלו שאלות, ושמה די באחד בלבד? היו תנודות שונות וכל אימת שהתרחשו דברים קשים התעוררו הספקות. תמיד היו

זים. בעורף נמצאו ריכוזים גדולים יותר של טנקים בהתאם למצב המתיחות, ואלה היוו בזמנים שונים כוח משמעותי ביותר. פריסת הארטילריה כיסתה את כל קו תעלת סואץ אך מובן כי מבחינת יחסי הכוחות היה מספר הקנים שברשות צה"ל קטן מזה שהיה למצרים: לאלה היו בשלבים מתקדמים יותר מ-1000 קנים ארטילריים כולל מרגמות 120 מ"מ. זו הייתה ההיערכות והיא לא הייתה שונה מההיערכות בחזיתות אחרות, לא ברמת הגולן ולא לאורך הירדן. זו הייתה התפיסה באותה עת. מטרת המצרים הייתה לדחוק את כוחות צה"ל מן התעלה ואילו מטרתה של ישראל הייתה למנוע מהמצרים כל הישג קרקעי ולהביא לידי הפסקת אש במחיר נפגעים נמוך ככל האפשר. ישראל ביקשה להוכיח כי צה"ל מסוגל לעמוד במלחמה תוך יצירת לחץ על מצרים ועל צבאה, לחץ שביא אותה בסופו של דבר להפסקת אש. השיטה שנבחרה הייתה השליטה על כל השטח ויצירת לחץ על מצרים באש, בפשיטות ובשלב מסוים גם על-ידי הפעלת חיל האוויר.

בעיות וסייגים

הבעיות התעוררו בשלושה תחומים: התאמת צה"ל למלחמה מסוג זה, הבעיה הרוסית, ובעיית המוראל של תושבי מדינת ישראל. בעיית התאמתו של צה"ל ללחימה מסוג זה התעוררה למעשה אחרי מלחמת ששת הימים, אך קיבלה משנה תוקף בחורף שנת 1968, והחל מאביב 1969, כאשר נפתחה מלחמה שנמשכה 17 חודשים רצופים. לפני תקופה זו לא עמד צה"ל מעולם במצב כזה. אך ההסתגלות מהבחינה הטכנית-מבצעית וגם מהבחינה המוראלית הייתה מהירה וטובה. הלוחמים הסתגלו מהר ותיפקדו היטב במצב החדש המיוחד, אשר חייב את צה"ל להיערכות מחשבתית ולהסתגלות מבצעית טכנית.

בעיית הרוסים נבעה מהעובדה שברה"מ הייתה מעורה במצרים לא רק מבחינת היעוץ והתכנון, אלא אף ברמת הלחימה. בתקופות שונות ביצעו הרוסים משימות טיס ואף הפעילו תותחים נ"מ משופרים, אשר לא נמסרו עדיין לתפעול הצבא המצרי. בנמל פורט סעיד עגנו כמעט בקביעות אוניות רוסיות. המעורבות הרורה סית עוררה את הדילמה, מהו הזמן המתאים להיכנס לקרב עם הרוסים ולעשות פעולה שיש בה כדי לגעת בהם בצורה זו או אחרת, ומהו הזמן המתאים להימנע מפעולה מעין זו. צה"ל ידע כי אם ילחם ביחידות הרוסיות במקרים שאינם הכרחיים יכול הדבר

היה תוצאה של אלמנט ההפתעה. מבחינה צבאית להפתעה אפקט המשנה מאלף ועד תו את כל התחד זיות ההגיוניות, ורק כאשר פג אפקט זה חוזרת המערכת לאיזונה. בשני תחומים היו לדעתי, לישראל טעויות במלחמת יום הכיפורים. האחד הוא הערכת הידיעות: בידי צה"ל היו אמנם הידיעות כי פניהן של מצרים וסוריה למלחמה אך הערכת הידיעות ופירושו גרסו כי לא מדובר במלחמה. עיון בחומר לאחר המלחמה, מביא אותנו לשאלה כיצד לא ראה אמ"נ את התמונה כהווייתה, אך עלינו לזכור כי זוהי תופעה אנושית היסטורית וכי צה"ל איננו הצבא הראשון בעולם, שנתן אינטרפרטציה מוטעית לחומר מודיעיני גולמי. צה"ל הניח מאז ומתמיד כי מלחמה ללא התראה לא תתרגש עליו. הנחה זו שרווחה בצה"ל מאז שנות ה-50 התבררה כמוטעית.*

התחום השני בו טעתה ישראל הוא כוונות ברמה העונה על ההתרחשויות בשטח. גם כאשר ההערכה היא, כי האויב עורך תמרון, הרי אם מגיע הצבא הערבי למצב ממנו הוא יכול להנחית התקפה בפועל, יש לקיים את הכוונות המתחייבת מהיערכותו של צבא האויב. טעותו של צה"ל הייתה בכך שחרף פריסתם של צבאות מצרים וסוריה "מתמרנים", לא גייס את המילואים בעוד מועד ואף לא פרס את הכוחות הסדירים הלא מבוטלים בקו החזית.

ההפתעה והשלכותיה

השפעתה של ההפתעה על הצד המופתע היא בכך שהתכנית והפעולות מאולתרות, והדברים אינם מתנהלים לפי הצפוי מראש, וכך, אכן, אירע לצה"ל ביום הכיפורים. כל תוכנית, כל הרכב יחידה, כל שרשרת פיקוד — התקיימו באופן מאולתר בלבד. בימים הראשונים, בין ה-6 באוקטובר ל-9 בו היה אפקט ההפתעה מלא והוא התבטא בכך שדרגים שונים לא קראו נכון את הקרב וכתוצאה מכך הוכנו תוכניות תלושות מן המציאות. כתוצאה מההפתעה הגיעו הכוחות לזירה באופן מדורג וכניסתם לפעולה היתה בצורה בה הגיעו. עקרון "ריכוז הכוח" לא יושם, לכן, בימיה הראשונים של המלחמה.

ב-15 באוקטובר בוצעה הצליחה, אשר לפי התכנית צריכה הייתה ליצור בלילה אחד ראש גשר ולהניח, לכל הפחות גשר אחד אשר יבטיח רציפות במעבר הכוחות. הגישה אל הגשרים הייתה באמצעות שני

* מן העובדה שצה"ל הופתע הפיקו מספר לקחים, ובין היתר הוחלט כי לא אמ"נ בלבד יערוך את ההערכה אלא גם ב"מוסד" ובמשרד החוץ יהיו מחלקות שתעסוקנה בכך, למרות שהאחריות הכוללת תוסיף להיות של אמ"נ.

מפקדים אשר לאחר אירועים קשים טענו, כי אין להתעקש ולהישאר במקום. למזלנו הייתה הדביקות במטרה בצה"ל מלאה, והמטרה הייתה לא לאפשר למצרים להגיע להישגים קרקעיים כלשהם. אלמנט נוסף אשר הוכנס בשלב מסוים כדי להגביר את הלחץ על המצרים היו ההפצצות בעומק מצרים. סיום המלחמה התאפשר רק על-ידי מניעת הישג מצרי והוכחה למצרים כי היא זו שאינה יכולה לשאת במלחמה. בשלב מסוים באו ההפצצות בעומק כדי להגביר את הלחץ, אולם הן הופסקו כשהוברר כי הן עלולות להביא להעמקת המעורבות הרוסית. קיימות הערכות שונות באשר לשאלת הניצחון במלחמת ההתשה. כאמור אני מכיר אמת מידה אחת לקביעת ניצחון במלחמה והיא קביעת הצד, אשר השיג את מטרתו. המצרים לא השיגו אף מטרה במלחמת ההתשה. הם לא השיגו אף לא פיסת קרקע אחת ולא תמיכה מדינית, אשר תביא להם את התוצאה הרצויה להם. הם נאלצו להפסיק את האש לאחר שבעה עשר חודשי לחימה, בשעה שישראל השיגה את מטרתיה כולן. היא הצליחה למנוע ממצרים הישג ולסיים את המלחמה תוך היפגעות מינימלית בנפש. המצרים רצו לדחוק את צה"ל מתעלת סואץ אך זו נותרה בשליטתנו. הפסקת האש הושגה ומספר האבידות של צה"ל היה קטן באופן יחסי: כ-260 הרוגים וכ-1100 פצועים.

מלחמת יום הכיפורים

במלחמת יום הכיפורים הייתה מטרת המצרים זהה למטרתם במלחמת ההתשה, היינו דחיקת ישראל מתעלת סואץ עד לגבולות של ערב מלחמת ששת הימים או פחות מכך ככל שיינתן. מטרתה של ישראל בפרוץ המלחמה הייתה זהה לזו שהייתה לה במלחמת ההתשה: למנוע מן האויב הישגים, לשמור על הקיים ולהשיג הפסקת אש. במרוצת המלחמה נוספו מטרות והתעדכנו. ברמת הגולן הושגה המטרה הראשונה במירבה, כיוון שהסורים לא כבשו מאומה בעוד צה"ל השיג שטח נוסף. בחזית המצרית לא הצליח צה"ל להשיג את מטרתו הראשונית במלואה אך תוך כדי המלחמה התגבשה מטרה נוספת: להגיע לידי הפסקת אש ולהכריח את מצרים להפסיק את האש. המטרה הושגה כאשר עבר צה"ל לגדה המערבית של תעלת סואץ.

בהשוואה למלחמות האחרות איפיינה את מלחמת יום הכיפורים העובדה כי ישראל וצבאה הופתעו על-ידי צבאות מצרים וסוריה וכל שהתרחש במלחמה

תוצאות והישגים

במלחמה זו יוחסה למצרים תדמית חדשה של לוח-מים. בכל המלחמות נלחמו המצרים, הסורים והירדנים בצורה טובה ויעילה בקרבות הגנה, או בקרבות, אשר התנהלו לפי תכנון מראש. בדבר זה נוכחנו עוד במלחמת העצמאות: כל עוד התנהל הקרב כפי שצפו הערבים מראש, הם לחמו בו טוב. היו מקרים בהם לחמנו טוב מהם ויכולנו להם והיו מקרים בהם היה המצב הפוך. דברים אלה אמורים גם לגבי מבצע "קדש". במלחמת יום הכיפורים לחמו המצרים היטב כל עוד פעלו לפי החזוי מראש, ואמצעי הלחימה שלהם חיזקו תכונה בסיסית זו, אך בקרבות ניידים הם נשארו ברמה נמוכה יחסית לרמתו של צה"ל. יחס הפלות המטוסים היה טוב מבחינת צה"ל, מאשר במלחמת ששת הימים, שכן קרב אוויר הוא קרב נייד המחייב קריאת ההתפתחויות ותגובה בזמן המתאים. במקרה זה הייתה ידם של המצרים על התחתונה. כך אירע גם בקרבות ים. ההתקפה הגדולה של מצרים ב-14 באוקטובר שכללה יותר מ-1000 טנקים הסתיימה בקרב שריון בשריון, בו הושמדו יותר מ-200 טנקים מצריים וכ-25 טנקים ישראליים. כאשר עברו שלוש האוגדות את התעלה ניצבה בפני המצרים בעיה של קרבות מאולתרים וקרבות ניידים, ואפשר לומר כי מבחינתנו התרחשו הדברים באופן הצפוי. המצרים הוכיחו פעם נוספת את תכונות היסוד שלהם במלחמה — ומי שחשב כי יום לחימה במלחמת יום הכיפורים הוא המשך ישיר של יום לחימה במלחמת ששת הימים, טעה. נותרה עדיין שאלת הניצחון במלחמת יום הכיפורים. כאשר בוחנים את מטרותיהן של ישראל ושל סוריה בגזרה הסורית הרי הניצחון היה לצד ישראל באורח חד משמעי. מטרתה של סוריה הייתה לכבוש שטח בעוד מטרתה של ישראל למנוע מסוריה כיבוש שטח כלשהו. בחזית המצרית הושגו מטרות שני הצדדים באופן חלקי. המצרים נשארו בקטעים גדולים ממזרח לתעלה, אך גם צה"ל הגשים חלקית את מטרותיו: הוא השיג הפסקת אש ושלט על מרחב ממערב לתעלת סואץ. שני דברים נתנה מלחמת יום הכיפורים למצרים: את ההרגשה הטובה הקיימת עד היום, כי ניצל כבוד צבאה ואת ההכרה כי את הסכסוך עם ישראל אי אפשר לפתור בכוח. שתי מסקנות אלה הביאו לשינוי המשמעותי שבא לידי ביטוי במהלכים הפוליטיים, להם אנו עדים בתדשים האחרונים, והנמשכים גם כיום.

כבישים העוברים ממזרח למערב. בבוקר ה-16 באוקטובר לא היו הכבישים הללו פנויים מכוחות אויב. ראש הגשר משני צידי התעלה לא היה ברוחב בו היה צריך להיות, והאפשרויות היו, לכן, שלוש: ה"אחת — להחזיר מן הצד המערבי של התעלה את הכוחות, שכללו חטיבת צנחנים וכ-30 טנקים, שהרעברו במעבורות ולוותר על נסיון הצליחה. האפשרות השנייה הייתה לוותר על פתיחת צירי הכבישים, להעביר את הכוחות המיועדים לצליחה בדוברות ובמעבורות, ולהתקדם בתוך מצרים ככל שניתן. אפשרות זו לא נתקבלה כיוון שבשיטה זו אפשר לערוך פשיטה, אך התקפה אסטרטגית בה משתתפות שלוש אוגדות, המיועדת לסיים את המלחמה אי אפשר לעשות ללא גשר יציב אחד לכל הפחות ודרכי גישה מובטחות ונוחות המובילות אליו, האפשרות השלישית הייתה להמשיך במטרה ליצור ראש גשר יציב ושני כבישי גישה מובטחים, גם אם הדבר מחייב יום לחימה נוסף וכניסתה לפעולה של אוגדה נוספת שצריכה הייתה לעבור ראשונה את הגשרים.

האפשרות השלישית הייתה זו אשר התקבלה ובוצעה. בצהרי ה-17 באוקטובר נפתחו הצירים, הונחו גשרים ושלוש האוגדות החלו לחצות את התעלה. ראש הגשר הובטח והתקיים עד להסדר הפרדת הכוחות לאחר המלחמה. שאלה חשובה במלחמה היא שאלת שיעון החול הפוליטי. השאלה מהו הזמן העומד לרשותו הייתה קיימת בכל מלחמות ישראל. אין זו שאלה תי-אורטית של אלמנט הזמן בלבד, אלא פונקציה של המצב בשטח. אני מאמין כי אילו היה צה"ל מגיע לק"מ ה-101 במצרים ב-10 באוקטובר ולא ב-22 בו, היה שיעון החול הפוליטי מסתיים בו ביום, אולם אילו לא היה צה"ל מגיע לשם כלל, אין לדעת כיצד היה שיעון החול הפוליטי מסתיים. במהלך המלחמה כאשר הדברים לא התנהלו באופן, שהשביע את רצון ישראל לא הופעל כל לחץ זמן. ארה"ב נתנה לישראל הזדמנות להתאושש, ואילו רוסיה חשבה כי כל עוד יכולים המצרים לפגוע בישראל יש לאפשר להם לעשות זאת. הלחץ האמריקני על ישראל להפסיק את הלחימה, הופעל כתוצאה מלחץ רוסי על ארה"ב, כאשר התברר כי צה"ל מצליח לכתר את הארמיה השלישית ולהתקדם בתוך מצרים. לאלמנט הזמן הייתה, איפוא, משמעות מהבחינה הפנימית ישראלית אך לא מן הבחינה הבינלאומית-פוליטית. הלחץ הת-עורר כאשר התברר לרוסים ולמצרים כי המצב חוזר לקדמותו ואם לא תיעצר ישראל, יחמיר מצבה של מצרים עוד יותר.